

ІВАН СЕНЧЕНКО

ПОДОРОЖ ДО ЧЕРВОНОГРАДУ

I

Костянтин, Кость, Конград, Красноград, Червоноград, місто трьох церков, будинку райвиконкому, п'яти парових великих машин, одного майбутнього депа й двох залізниць— ось що мав я побачити, залишивши одного симпатичного, рижого вечора місто... взагалі місто, якому належить майбутнє і яке найбільш чарівне, тоді, коли за виразом небіжчика німецько-єврейського банкіра й пенсіонера французького короля— до нього зовсім повернешся спиною.

Річ, отже, очевидно йде про наш Харків, про нашу столицю, столицю без епітета, столицю метафорично назвати яку справа майже непереможима, просто через те, що він ні— Золота Прага, ні Мати Городів Руських, ні Серце Росії, ні Душа Франції, ні Чобіт Гінденбурга... ні взагалі... просто місто без епітета, без бруків, улиць, без музеїв і галерей, без трамваїв і автобусів, без басейнів і річок, хоч в останніх якось, ледве не щодня, умудряються тонути по одному симпатичному мешканцю Харкова. Ми кажемо— симпатичному— не через те, що ми палаємо якоюсь особливою приязню до тих мешканців. Нічого подібного. Нам просто подобається це симпатичне слово, бо воно справді якесь особливе, тепле й інтимне, людське слово.

Чи йдете ви вулицею Лібкнехта, чи Пушкіна чи Чернишевського, ви завжди думаєте: і який симпатичний інженер видумав оці вулиці, оці бруки, оці ось будинки— „Голіяфи“... щоб його чорт забрав, або принаймні Лопань.

— Нічого не допоможе— рипить фанерними дверима й ґратами-вікнами новенький цьогорічний будиночок. Що чорт і Лопань! Сюди якби ще Дінця провести, якби ще Дінця сюди й то не знати— чи вистачило-б води на таку справу!

Подорож до Червонограда

— О, вистачило-б! І пригадую я тоді Коропові хутори й красуню ріку, що не прийняла в свої обійми ще нікого крім якогось пастушка й семи-восьми інженерів і то лише дякуючи тому, що пастушок не вмів плавати, а інженери цю науку перевчили.

Але як-би й щоб там не було симпатичного рижого вечора, я вийшов на ріг і став чекати трамвая або візника або автобуса, або...

Мені рішуче однаково, лише-б дістатися до вокзалу, а там до каси, а там до потягу, а там на степи й через степи до самого Костянтина.

І от стоїмо, ріг і я, а потім почали їхати. Спочатку приїхав трамвай. Там людей було не більш, як три сотні, і тому, річ зрозуміла, три сотні поїхали далі, а триста перший лишився на розі.

О, це нічого, думав він, цей триста перший, тривожно поглядав на годинника. В нашому розпорядженні ще три години й ми щасливо, ми, чорт забори, щасливо доїдемо до самого вокзалу, до самої каси.

Здалеку показався автобус, і я заспокоївся. В суті речі, що за ідіотство так хвилюватися з-за кожної дрібниці. Місто велике, рух колосальний. Повинен радіти з того, що трамваї не бігають порожняка й що взагалі міська залізниця несе навантаження не більш як на 300—400%, що дає цілковиту можливість бути спокійним за наше майбутнє. Отже, спокій, спокій, вельми поважний пасажире № 301! Приготуйте вашу валізку, бо надходить автобус, в якому, здається, є коли не вільне місце, то вільні коліна, де можна з комфортом улаштувати ваше тіло, повне спокійного бажання й динаміки.

Але, звичайно, автобус проїхав. Виявилось, що я був лише 101-й, тому не сів, бо починати свою генеологію з першої одиниці після сотні, не зовсім те, що починати її після нуля.

Але я-б не сказав, що ця поразка особливо приголомшила мене. Було лише пів до п'ятої, отже, в моєму розпорядженні лишалось ще дві з половиною години, за який термін я мав можливість або сісти на трамвай, або на автобус, або на візника, або зовсім не сісти ні на першого, ні на другого, ні на третього.

Тепер обдарований життєвим досвідом я почав з останнього, з візника (а не з думки сісти на нього). Схопивши валізку я попрямував уздовж ulиці, вигукуючи що є сили:

Вапліте

— Візник!

— Ванько!

Розуміється, що відозва моя на двох державних мовах не мала, як і слід було сподіватись, жадних наслідків. Одно з двох, або я гукав не досить рішуче, або він слухав не досить уважно, або... Що ще могло бути?

Проклята вулиця, тут зовсім не було візника! Щоб заповнити вільний час, я почав знову, тренівки ради, гукати:

— Ванько!

— Візник!

— Balagole!

— Woznica!

Але й чотири державних мови дали ефекту не більше ніж перші дві. В усякому разі, міркував я, одна з якихось чотирьох мов буде рідна моему візниці й він зачувши її стане милостивим і прихильним до мене. Принаймні, замість трьох карбованців візьме два, і замість трьох годин їзди, доведе мене на станцію за одну годинку.

На четвертій вулиці, я зустрів врешті свого візника й упав у карету.

— На станцію, мерщій!

Даремна справа. Візник спав спокійним сном і був такий-же далекий од думки їхати, як я близький од неї, і що найголовніше не мав ніякої думки, бо був мертвий або зомлілий.

— О, боже, що робити!—Серце моє закапіло злобою до байдужого люду столиці; тут, на вулиці, лежить мертва людина й хочби тобі вухом хто повів.

На моє волення з найближчій аптеці (де, проте, не забули здерти з мене три рази по гривенику, бо три рази я не міг нікуди дозвонитись) вибігли: аптекар, жінка двірника, її два маленьких хлопці, собака на трьох ногах і жінщина без певної якоїсь професії. Ми всі купую прибігли до жертви нещасливого випадку. Вона,—жертва, чи він,—візник лежала, чи лежав,—уполерек карети й...

Виявилось, що ми спізнались. Принаймні раніше від нас прибігли два мопса з № 22, одна дворяжка з № 21 і дві вагітні суки без певних расових ознак з № чи 25 чи 26.

Подорож до Червонограда

Всі, починаючи з візника, щось мурмотіли, на щось скаржились, а ми, крім песика на трьох ногах, усі лаялись і всі лайки сипались на мою голову, бо-ж ясно було: візник лежав п'яний, а я стояв приголомшений:—до відходу потягу лишалось тільки дві години й навколо не було ні трамваю, ні автобусу, ні візника.

Мій безпорадний вигляд викликав жаль із боку матери двох дівричових синків і вона порадила мені йти пішки, щоб не залишитись зовсім у місті.

І я пішов, похитуючись од спеки, втоми, гніву й сорому, бо мою печальну фігуру проводжали не менше сотні людей столиці, що вже встигли зібратись на скандал. Моя постать там мабуть, очевидно мала поспіх, бо на розі мене наздогнав репортер і гукнув:

— Ваше прізвище?

— Чорта ритого!

І ми обоє зникли за рогом, ладні передерти горлянку, він мені за те, що я не сказав імени такої відважної людини, як я, а я і йому, і собі, і всім чортам, дияволам з їхніми чадами й онуками вкупі.

За півгодини, коли я вийшов на головну вулицю столиці, до мене під'їхало вісім візників, одно авто й три трамваї.

— 15 карбованців.

— Чорта ритого!

— Три карбованці.

— Чорта пухлого!

— Два карбованці.

— До диявола!

— Півтора.

— Ще далі!

Нарешті, коли в мене не було вже більше слів до лайки, а у візників і шоферів охоти сперечатись, ми сторгувались за 50 копійок і візник, старенький симпатичний дідусь, що говорив на чотирьох державних мовах відразу, повіз мене в напрямі мого помешкання, хоч мені треба було навпаки.

На мое зауваження візник відповів, що він у столиці ще не більше двох літ і тому, природна річ, не второпав, де вулиця Лібкнехта, де Картошкина, Антошкина, чи Свердлова. Ми поїхали останньою.

Вапліте

II

— Ей, 304, де квитки на Конград?

— Каса № 5.

— Тут квитки на Конград?

— ?

— На Червоноград тут квитки?

— Каса № 3.

Про те саме питаю в касі № 3, але там не знають, бо потяг звідтіля іде куди завгодно, лише не на Конград, а взагалі спитайте в носильщика.

Симпатичний хлопець під № 301 повів мене до каси № 2, де великими червоними літерами було написано:

На Лозову.

На Севастополь.

На Симферополь.

На Мерепу.

Ясно, лише тут і ніде инше. І ніде инше, бо-ж ясно, мій потяг Мерепо-Херсонський і дурнем я був-би шукаючи на Берлін иншої каси крім тієї, де написано „Берлін“.

— Шановний друже, ви здається стоїте тут у черзі останній і крім того тут уже напевне беруться квитки на Лозову, Севастополь, Мерепу?

— Я хвора людина, я нічого не знаю. Я сьомий день на станції. У мене нерви. Мені слід до Криму.

— А мені до Конграду.

— Ну, і їдьте собі з богом!

Я певен, що читачі вже з непокоєм думають про мою фантазію і тому кличу на допомогу свого молодого друга, молодого письменника Л. Первомайського й крім усього иншого, мого земляка; я кличу його, бо бачу, як печально він ходить від номера до номера, шукаючи касу на Червоноград і людину, яка-б допомогла йому в цій важливій справі.

— Льоню,—гукаю я, Льонічко, катай, голубе, сюди. Бо ось тобі я, а ось каса й напис на ній:

Лозова.

Подорож до Червонограду

Севастополь.

Мерефа.

Ми вітаємось і, заюшені потом, зачумлені димом, обважені втомою, стверджуємо свою непохитну волю в кінці черги серед моря людей, клунків і ще бог знає чого.

Але, чорт, як довго не відчиняють каси, як довго її не відчиняють. По закону треба це робити за годину до виїзду потягу. А вже лишилося тільки 40 хвилин. Сорок хвилин, трицять п'ять— і ми з тоскою дивимось на сусідню касу, де довгою низкою один за одним ідуть пасажиря й беруть квитки, видаваючи з себе і з сусідів рештки поту, сили й терпця.

— Ляоню, а може?..

Ляоня метушиться й біжить узнавати, де квитки на Конград.

— Каса № 5.

— „ № 4.

— „ № 3.

— „ № 2.

— Чорт його знає!

Лишилося 32 хвилини.

— Товаришу охраннику!

Але охранник такий заклопотаний. Він не звертає принципово ні на кого жодної уваги.

— Біжи до бюро довідок.

— А вам куди?— питається дідусь через лівий бар'єр.

— На Червоноград.

— Так то ви, голубе, не туди попали. Йдіть сюди. Там хворі відпущники.

Переходимо, стаємо в кінець нової черги. Мокрі з поту й майже безсилі, читаємо напис величезними чорними літерами.

Каса № 2.

Лозова.

Севастополь.

Мерефа.

— Ху, і хто-ж це знав!

— Ну, Ляоню, ти молодший і пізніше прийшов: стій у черзі, а я піді віддихатись свіжим повітрям. Зовсім сили нема.

Ваніте

Біля вокзалу я нарахував 15000 народу, 68¹/₂ тисяч клунків валізок, узлів... Прокляттів я не підраховував, але їх було не менше мільйону.

... З усіх чотирьох кутків білого світу віяв чудесний харківський вітер. Бігли безупинно трамваї, автобуси, авто, візники, діти й жінки, хлопці й дівчата; майорили: хустки, кашкети, пакунки, клунки; пахло: бензиною, потом, пудрою, фарбами, борошном, вапном, аміяком, нафталіном, формаліном, горілкою і делікатним вереском п'ятнадцятитисячної юрми.

Куди, пощо? Звідки цей люд?—Із столиці в столицю з сіл, хуторів, міст, містечок, у центр, у серце краю і навпаки..

І серце моє забилося погордими radoщами, що це центр—змагання і руху, що я тут не сам і що нас півмільйону людей кипимо в казані великого міста. Яка краса це велике місто, із своїми ефектними трамваями, колосами-автобусами і юркими автомобілями. Ось він шустрий, чорний, сверлить юрму, розриває її, розрізає її на дві, чотири, вісім лав. Під'їхав підхопив, гукнув і зник для того, щоб повернутись ще, ще, ще. Харків росте, вирує і я, забувши всі свої тортури, думаю, що далеко він піде й ми з ним, маленькі кольористі крапки; що збільшиться й оця станція, умножаться оці каси, швидче й ще частіше заметушаться автомобілі, і тоді ми не будемо обливатися потом і проклинати свою долю за оце таке малюсеньке право поїхати додому, щоб побачити там своїх братів, сестер і т. д.

Я не пам'ятаю скільки хвилин я мріяв сидячи на східцях і озмраючи рух великого суєтливого міста. Я пам'ятаю лише, що говорив сам собі:—хочеш мати уяву про життя якоїсь круглої крапки на мапі—заїзди туди на вокзал, бо це барометр. Вокзал це—серце міста й що більше він містить людей, то більша та крапка на мапі має грошей, тим прекрасніші її будинки, яскравіші її вітрини й щасливіші її діти.

— Гей, громадяне, вставайте! це над головою слова на двох державних мовах відразу.

Ми—нас душ п'ядесят страдників—підхоплюємось і з ляком в очах починаємо дивитись, як людина у фартусі і з поливалкою в руках починає спокійно, як бог Юпітер, бризкати ту частину сходів, де ми сиділи.

Подорож до Червонограда

— Ах, чорт забери, догадався я. Тут навколо така духота, що справді вода освіжить повітря.

Думки про вокзал і місто вже одлетіли. Льоні з квитками ще не було, і тому від нічого робити я став стежити за фонтаном бризок із поливалки.

Але цікава річ! Мої друзі читачі, чи вам доводилось бувати на великих вокзалах і чи спостерігали ви роботу отих незрівняних поливальщиків?!

Наскільки я спочатку вірив у те, що вся ця історія робиться для знищення задухи і спеки, настільки тепер я переконаний, що навпаки—лише для преумноження наших страждань і тортурів.

Ви уявіть собі цю каналську роботу.

Бог Юпітер, він-же Іван Редька або Перепічка, облив водою лише кінці сходів, саме там, де ми сиділи, і не пролив жодної краплі посередині, там де сидіти не можна, де метушиться юрма, входячи й виходячи з вокзалу, підіймаючи куряву своїми ногами. Так і залишив сіру смугу посередині через усі одинацять сходів на ширину дверей. Взяв поливалку, плюнув на мокрі сходи, пішов. Він очевидно мав відповідного наказа...

Але, шановний читачу, ви помиляєтесь, коли гадаєте, що на цьому й скінчилися мої й наші муки. Нічого подібного!

Ви не знаєте Харківського вокзалу. Це тільки почалось, бо попереду було пекло, якому є лише єдине назвисько—Харківський вокзал.

Ми стояли в черзі біля каси № 5, № 4, № 3, № 2 Червоний № 2 Чорний і коли остання з гуркотом закрилася перед нашим носом за п'ять хвилин до відходу потягу, ми ураганом полетіли в касу №... — ім'я їй тьма... В касу № ікс, зет, ігрек, на станції для дачних потягів. Так, любі читачі, ми нас — тисяча, дві, три ураганом полетіли в будинок напроти, заповнили його своїми тілами, своїми прокльонами, своєю метушнею, криком і галасом, і це була картина, про яку ви не маєте уявлення і від якої тримтить мое перо, як злодій перед карою. Ми ще, шановні товариші, стояли годину в черзі й це була четверта година після виходу мого з будинку, де я живу.

Ваніте

III

ВІД ХАРКОВА ДО МЕРЕФИ

І ось зрештою одержавши квитки, ми біжимо назад на вокзал, перелітаючи за найменші уривки часу сотні східців нашої найкращої в Союзі станції. Біжимо—просто, ліворуч, праворуч, потім угору, униз, де прорізавши пробку з живих пишних гірлянд прекрасних дачниць і дачників—вискакуємо на платформу, що містить у собі ще три, п'ять, шість тисяч люду столиці.

Молоденький і гнучкий Переомайський вузем пронизує натовп і підбігаючи до кожного вагону вигукує на трьох державних мовах відразу:

— Тут є вільні місця?

— Есть ли здесь свободные места?

— Es is do freie ertter?

Даремна справа! Ніхто нічого не знає, крім провідників із лихтариками. Симпатичні служаки, вони знають усе, але спробуйте розворушити його на відвертість:

— чорта ритого!

— чорта пухлого!

Стирчать його колючі вуса і язик,—вільний лише для того, щоб дати мідного стусана в чорний гроб прабабушки Єви. Живих і присутніх тут своїх клієнтів вони не визнають, висловлюючись мовою мого друга: на 100%. І коли це так, то й ми, вигукуючи їм у тон плигаємо на східці вагону, плигаємо на голови, на ноги громадянам Української Соціалістичної Республіки, на руки красуням столичного міста і, собі на радість, як це не дивно, лише 194 вскакуємо до вагону, де моментально побачили красуню мерефянку (виявилось згодом) і двоє місць біля неї. Ми впали разом спочатку в обійми красуні, потім на свої місця і...

— Досить! Тепер ми сидимо, правда, Льоню?

Льоня, проте, цілком байдуже вислухує зідхання моєї позапартійної душі і, примруживши очі, вже запитує, чому так сміється красуня мерефянка. Жвава красуня, в червоній хусточці, з червоними щічками, такими-ж губами і на диво динамічними очима,

Подорож до Червонограда

очевидно, звичним, але красивим рухом одкидає свою голівку назад, примружує чортинячі свої очі і, ледве збільшивши декольте, відповідає:

— Сміюся? Чому сміюся! А чому-ж мені плакати, коли моя крихітка (річ іде про мого друга) така чудесна, а крім того на цьому світі в цій метушняві так приємно жити, так хочеться радіти, плакати й веселитись—що одним словом, вона не має жодної причини не поцілувати, наприклад, хоч-би Льоню з радощів і з того, що він кучерявий і такий стрункий і такий приємний і ще з того, що тепер не повинно бути жодного сумніву, бо ми всі вже сидимо на рейках соціалістичного будівництва й хай на тонкі струнки мінору плачуть ті, хто збирається кинутись під колеса потягу, не знайшовши можливості кинутися в нього, — кинутись сюди на лавку, назустріч непередбаченим і тому таємно-красивим пригодам.

Вона кокетувала ця червона хусточка, сміялась, червонілась— і сміявся й червонів увесь вагон—усі 157 мужчин і 249 женщин; перші тому, що так далеко сиділи, стояли й гинули,— від червонощогої найпрекраснішої, найвеселішої жінки,— другі від спеки й від задоволення, що потяг швидко вирушить і на станціях—

першій, другій і третій—

вони будуть мліти і з надхненням помирати в обіймах своїх мужей, коханців і їхніх друзів.

І в цей вечір і я і мій стрункий, юний друг мали можливість цілковито переконатися, що то за чудесна річ веселість, життєрадісність, радість і взагалі всі атрибути творчого мажору!

— Чорт забери, які повнокровні, вирізблені за найкращим полтавським зразком, руки, які коліна, монументальні і круглі, яка голубина ніжність і відвага в юних персях! Які очі і плечі, який язик, що безпосередньо сполучаючись із загадочинами мозкової лабораторії—але хвилі пекельної радості в усе, що живе й не позбавлено здібности,—чути, бачити, божеволіти.

— Як вас звуть?—запитався Льоня, запитався я і ще 157 людей нашого полу, а вкупі 238 очей і 1100 зідхань.

Ми всі сиділи, стояли, божеволіли навколо й не чули, як летить потяг і ті скупі хвилини, що залишились до Мерефи.

Ванлітє

— Як вас звуть?—і ближчі 10 мужчин узяли кожен по одному її пальцю, кожен по клаптику їхнього тепла і всі почувли артеріями й купами нервів—

— Любов!

І хто міг не повірити цьому?!

А потім нагло заблискали вогні, і кондуктор щось промимрив про квитки. Його звичайно ніхто не чув.

— Я тут устаю.

І ми 157 простягли їй свої руки.

— Ой, як багато,—загукала вона!—Як вас багато. А мені треба лише одного. Лише одного оцього стрункого, оцього кучерявого, оцього Льоню.—І схопивши голову мого друга в тепло своїх долонь, поцілувала його розгубленого й щасливого в уста й щоки, а сама зникла... захопивши з собою наші серця, голови і...

IV

ВІД МЕРЕФИ ДО ЧЕРВОНОГРАДУ

Було б гірше, звичайно, коли б разом із нашими серцями та головами зникли й наші гаманці. Але цього не трапилось і ми хмільні з кохання, сумні й щасливі поїхали далі новою Мерефо-Херсонською залізницею, тією самою, де ще п'ять-шість літ валялись голупузі пастушки, що так розважали нас підчас подорожи до Харкова. О, то були зовсім інші часи! Ваня Попов і я, я і Віктор Савронь, Віктор Савронь і Микола Пугач,—ми так прекрасно вивчили рейс од Харкова до Конграду й навпаки. Під цим слід розуміти, що всі вищеназвані особи мали велику охоту побувати не стільки в Харкові, скільки в його вузах: технологічному, ІНО, сільськогосподарському й т. инш. Звичайно, у держави тоді не було Мерефо-Херсонської залізниці, а в нас грошей і тому ми всі—і держава й ми—обходились без залізниці й грошей і міряли шлях нашими ногами, чорними ногами, молодими ногами, шлях: Новоселівка, Мерефа, Валки, Просяне, Беда, Старовірівка, Вербище, Конград—а разом 90 верств, 1000 пригод і водянок на ногах і поміж пальцями.

Тепер не те. Тепер зовсім не те. Вагон і ніч у вікна, а навколо 12 бабусь із Валок і одна відьма з якогось іншого села.

Подорож до Червонограда

Відьма, бо я певен, що в неї десь є три хвостики зряду, інакше де-б вона набрала стільки бляшанок для молока й жару в коліна, що пропікає мене наскрізь... Вона дивиться на моє колісь буйне волосся і по її погляді я бачу себе найпрекраснішим Йосипом.

Ми розпочинаємо розмову. Ну, да-ж. Зрозуміло. Три місяці тому вона поховала таку прекрасну людину, як покійний Панас і тепер оце сама пораяється біля 4 корів, 4 підсвинків і ще одного с... с..., що не хоче чекати законного року й т. ин., й т. ин. Бідна молодиця. Я її цілком розумію. Мені, навіть, жаль її безконечного тіла, що має невідомо з якої причини поститися ще 9 місяців.

Поїзд торохтить. Ляоня співає пісень. Підмерефянська відьма їсть мене без соли очима, а я думаю про динаміку сучасного життя й про ті багатіючі можливості, що може дати тема „вагон уночі“ сучасному письменникові.

Вагон уночі. І коли тут не вистачить місця для роману, то цілком буде для новели, герої якої—40 мужчин і 40 жінок, 160 очей на тлі присмерків фантастичних пейзажів у вікно. І сидючи так я починаю згадувати всі оповідання, романи й повісті, що я їх читав і читаючи не помічав того, що дія їхня відбувається у вагоні. Так, так думав я: сучасне життя метушливе, динамічне в місті, повне труда й турбот у селі, дає мало можливостей для кохання, для поетичних зустрічей. Я згадую свою біганину й біганину моїх знайомих, згадую всі ті тисячі маленьких, дрібненьких ріп'яшків, що скеровують волю моїх сучасників на боротьбу за існування, а не на поетичні зідхання. Постійний шмат хліба, засідання, наради, порання біля печі, примуса, метушня навколо нової сукні і кнурця, лайки й біготня з-за помешкання, неприємності від начальства, жінки і кредитора, погроза нового градобоя і спеки — праця праця, і праця—все це одбирає в нашого сучасника весь час, не даючи йому змоги віддати свою душу найкращій речі на світі—коханням.

Інша справа у вагоні залізничного потягу. Ви тут цілком вільні дві, три, п'ять, вісім годин. Ви дивитесь навколо й навколо дивиться на вас. І тому в тихий вечір під одноманітний стукіт коліс, на тлі фантастичних пейзажів і панорам так легко сплітаються химерні легенди і сплітаються зовсім реальні руки, щоб за годину дві, три розлучитись навіки...

Ванліте

Я думаю. І ловляю себе на цьому: дивно, як у мене, у громадської людини — все-все вилетіло з голови і я думаю про речі, що зовсім нев'яжуться з метою моєї подорожі. Чому про кохання, а не про значіння цієї нової магістрали, що сполучає країну з морем і що на багато мільйонів заощадить кошти нашої країни. Харків — Мерефа — Конград. Конград — Дніпропетровське й далі — Херсон... Мільярди пудів хліба й море, залізниця на територіях, де про неї лише чули, залізниця через зубожілі села й містечка — хіба це не велетенське явище, хіба не в сотні й тисячі підсліпуватих хат вона вдуне нове життя, нові поривання і прагнення. Ось станція, і ще одна станція, і ще, і ще... І на кожному такому пункті серед білих пісків, ливкої глини, грузької чорноземлі — юрми народу, силуети пакгавзів, сліди коліс і конячий навоз, що свідчать:

— їх сюди заїздило й ще заїде не одна сотня і не одну сотню пудів золотої пшениці привезуть вони до пакгавзів і не одну сотню карбованців повезуть вони додому, де вже доорюється п'ята десятина, кувікають кнурці та діти, квохкають квочки й молодичі й горять голови в думках: як і де здобути ще карбованців на сохи і підсішки, на горілку й ситець, на юхту й сіль і ще на тисячу речей, потрібних людині, потрібних батькові й дітям, молодичам і їхнім замурзаним пун'янкам. І тоді якось самі собою набирають особливого змісту і значіння слова з братового листа, де він пише про подорожі до Сахновщини та Водолаг і інших сел, де можна купити, продати, обміняти і, заробивши карбованця, знов мріяти про те, щоб зробити з нього два.

Велике коماشнище оця земля, перерізна шляхами й залізницями, вимірювана десятинами й кілометрами, ногами й колесами, пудами й тонами, земля, де станція — серце й пакгавзи — пульс і широкі шляхи з усіх кінців краю — повнокровні артерії з безперестанним рухом селянських возів і заводських вагонеток.

ВОДОЛАГА

Я не знаю таємниць Водолаги. Я проходив (лише проходив) через це селище чотири рази й оце п'ятий раз проїздив, але до цього часу так і не можу зрозуміти в чому-ж секрет такої його популярності серед селян колишнього Червоноградського повіту;

Подорож до Червонограду

Водолага—золота Мекка: їдуть туди поклонятися золотому богові — червоноградці, піщанці, старовіровці й попівці і може ще якісь села й селища, про що я, не знаючи, не буду говорити.

Одне я знаю, що не зважаючи на те, що існує безліч зсіпок у Червонограді і його околицях, селяни, особливо років 1919-24, в якомусь екстазі мчались до Водолаги через фронти, республіки і, навіть, монархії.

Року 1923 я зайшов якимось до свого найкращого приятеля у Натальївці. Дебелий чоловічина лежав на лаві і читав газету.

— Як поживаємо, як справи?—В моєму голосі чулася теплота і щирість, так само, як і у відповіді господаря, бо ми обое знали й бачили, що йому живеться добре, живеться приємно й не треба було-б йому брехати:— а так собі нічого,— а чені ховати очі від вопіющих злиднів.

— А так живемо собі, крутимось. Оце ось позавчора у Водолазі був і завтра поїду.

Потім я часто чував у розмові про більш заможних, а головне спритних людей:— Та йому що! Двічі на тиждень їздить у Водолагу, раз у два тижні до Перещепини, а то навіть і до Харкова зазирає.

Од Натальївки (яка вже по суті є передмістя Конграду) до Водолаги 60 верстов і 90 верстов до Харкова. Від Конграду йде залізниця до Полтави в один бік і в другий—до Лозової. Лозова й Полтава сполучаються в Харковом. Таким чином утворюється рівносторонній трикутник, ближче до вершини якого стоїть золота Водолага і... секрет її, що його я до цього часу так і не зрозумів. Коли-б вона стояла на краю вселенної або на березі моря, або серед сибірської тайги— я знав-би, що там можна було-б займатись купівлею контрабанди, спекуляцією на золотому піску й на монеті, на хлібі й на самогоні,— але Водолага, як і Конград, стоять серед степу, серед ланів і садів, побіч залізниці, більш того, навіть верстов за сім од неї і таким чином за 37 верстов од Харкова— в пупі країни хліба і фруктів... і де не зважаючи на це конградці находять можливість заробити 10 карбованців із воза вантаженого борошном чи пшеницею...

О, золота Водолага, скажи в чому твій секрет!?

Тепер Водолага в кутку між двома залізницями: 1. Харків—Лозова, 2. Мерефа—Херсон. Від першої лінії, як уже було згадано,

Вапліте

вона стоїть за 7 верстов; зате Мерефо-Херсонська прорізає її по околиці своїми рейками наскрізь.

І що-б не було, як-би не було, а мені хочеться вірити, що пройде ще 10 літ і в трикутнику: Лозова—Полтава—Харків виросте їм на допомогу ще один центр, спритний і жвавий—Водолага.

V

КОНГРАД

І ось ми доїздимо до самого великого і найпрекраснішого Костянтингорода, про який, навіть, при найбільшій охоті, тяжко щось сказати, крім:—я люблю тебе безотвітною любов'ю.

Верстов за 3 од станції потяг увесь час іде понад річкою Берестовкою, де водяться раки й жаби. В суті різниці поміж ними немає, бо для мене й досі лишається таємницею, з чого більше дивуються мої земляки-рибалки: з того, що в невод попадає так багато жаб і так мало раків, чи навпаки. В усякому разі, пасажир коли він мисливець, може з приємністю провести час біля вікна, втішаючи себе надією на прекрасне полювання і на те, що нова країна приносить завжди нові несподіванки й тому бог знає, чи не принесе ця червоноградська долина якоїсь більшої, яскравішої радості, ніж республіка Мосьпана * на Лимані. Що тут, крижні є це, я бачив день згодом, коли вони летіли через подвір'я мого невтомного Юхима Гавриловича й летіли таким кондібобером, що не витримавши далі, я на всю околицю заволав:

— Павло Михайловичу!—тир над носом!

Водночас із цим за левадою гримнув вибух 42-сантиметрової гармати. З двох вікон посипались шибки і молоденький півник що тільки во зіп'явся на загату, щоб загукати своє гаркаве „ку-і-ку-ку“,—крижнем упав у сусідський город.

Розуміється, Юхим Гаврилович не міг спокійно перенести втрати двох шибок, молоденького галагана й, у майбутньому своєї власної голови. Він кинувся за левади. Я теж пішов туди. Там ми

* Мова йде про того самого Мосьпана, що внього зупиняються харківські мисливці-літератори і якому проф. Аверін присвятив свою книгу про мисливецьтво.

Подорож до Червонограду

побачили злощасного мисливця, що кинувши на землю рушницю обома руками розтирав своє увігнуте праве плече.

Юхим Гаврилович почав із батька, півника й шибок, а я з до-свіду над плечем і рушницею. Виявилось, що плече було не все синє і цілком ціле, а рушниця—берданка якоїсь затертої фірми 1878 року, але ще зовсім дебела і, коли хочете, добряча.

— Все лихо,—сказав мені мисливець, полягає в тому, що крижні летіли всього на 20 метрів над головою, а рушниця б'є їх лише тоді, коли вони підіймаються на півверстви. І тому ввесь набій загинув намарне.

— А жаль.—додав він,—крижнів було не менше 30 і, коли-б набій попав у них, а не в город Юхима Гавриловича,—ми-б їли сьогодні добрячу кашу з дичиною.

Сказавши це, він витяг карбованця за побиті шибки. Розпла-тився і супроводжуваний нашими побажаннями на тему: ради гос-пода бога ідїть собі від нашої левади—зник у кущах.

Таким чином, читачі бачуть, що під Червоноградом є не тільки дичина, а й мисливці і, що, виходить, я не дарма милувався з вікна потягу з похмурих нічних панорам над Берестовою.

От сюди-б на полювання Павла Михайловича й Миколу Гри-горовича!

Ледве я встиг це вимовити, як потяг став зменшувати швидкість і за дві хвилини зовсім зупинився.

— Костянтингород,—сповістив кондуктор і став одбирати квитки.

Було щось близько 2-ої години ночі і тому на станції гуляло лиш-біля півсотні червоноградських красунь і стільки-ж тамтешніх ли-царів. Згодом виявилось, що то вони приходили нас зустрічати, а саме—мене й Первомайського, бо крім нас га ще однієї безруко-безного-сліпо-глухої бабусі—на перон ніхто не зійшов із потягу. Але скільки ми, ми колишні мешканці Червонограду, не роздив-лялись, ніхто з нас не побачив хоч приблизно знайомої фізіономії. Все нове, все молоденьке. Зрештою Льоня не витримав і, зідхнувши, сказав:

— І цілуватись хочеться, і ні з ким.

Дівчатка хіхікнули, хлопці стисли залізні палиці і скрутнувши носами, кожен тиском життя і смерті критис свою Беатріче. Ми-ж

самотні й не вельми смутні зайшли в залу першої класи, де побачили: півсотні українців, півсотні українок, по десятку обого полу євреїв і..

— жодної української чи єврейської книжки... бо станційний кіоск продає лише книжки російські.

З цієї нагоди ми нишком вилаялись, і, представники двох скривджених державних націй, самітні й не вельми веселі вийшли з помешкання станції.

По цьому ми розпрощались. Льоня пішов у місто, а я до візників, з якими в мене півгодини точилась суперечка скільки з мене взяти: 15 карб., чи один. Розуміється, я стояв за карбованець, а вони всі гуртом за 15, виставляючи—ті резони, що:

1. Тепер друга година ночі й ніякий собака мене не повезе до Натальївки;

2. До Натальївки цілих півтори верстви і

3. Щоб я не говорив, а менш ніж за півтора^к карбованця вони таки мене не повезуть.

На цьому ми й погодились.

Я дав півтора карбованця, вони свій візок, який, між иншим, нічим не різниться від харківських, і ми поїхали.

Я знав Конград три періоди його многострадального і многонадійного життя. До революції це був жвавий веселий городок, де купчилось усе життя повіту. Крім двох гімназій та в'язниці, тут ще підносився вгору будинок Земської Управи й безліч крамниць, що тріщали від людей у базарні дні, і пливли на спокійних хвилях прибутків у дні небазарні,—бо Конград однаково був людським комашнищем не тільки в усі дні тижня, а й у всі дні року. Він був центр багатого кліборобського краю і з боку руху людности й виробничих та торговельних оборотів, поволі випереджував інші повітові міста колишньої Полтавської губернії.

Крім в'язниці, двох гімназій та будинку Земської Управи, Конград прикрашували ще: три церкви, два кіна, два театри (зимній і літній), книжкова крамниця з руськими книжками і кіоск з книжками українськими, де я вперше познайомився з Винниченком, Олесем, Грінченком і Черкасенком, філія Державного Банку, філія Русько-Азіятського банку, Селянський банк, педагогічні курси

Подорож до Червонограду

й вища початкова школа, якої я ніколи не забуду і яка вже давно забула за мене,—можливо просто через те, що її вже давно нема на білому світі.

Крім цього біля Конграду малося: добре устаткована досвідна станція, три цукроварні заводи—Ланнівський, Карлівський і Мартинівський, два пивоварних заводи в Натальївці й у Вільховому Розі, п'ять великих п'ятиповерхових кам'яних млинів, з яких—два належало Кричевському, один Ірхіну, один Марголіну і один Білому, що був колись Конградським міським головою і про якого Полтавська газетка писала:

Не дивитись на то, что порядком у нас
И удобствами град незрелый.
Не беда, что по улицам черная грязь,
Городской голова зато Белый.

Крім усього цього в Конграді були: склад сільсько-господарських машин Гельферіх-Саде й поруч нього черепичний завод, що за короткий час набрав надзвичайної популярності серед селян Червоноградщини, і... спиртовий завод. Останній теж мав не аби-яке значіння для повіту, але розуміється, роля його була цілком протилежна ролі черепичного заводу. Коли останній за якісь 3—4 роки діяльності встиг чверть натальївських нових будівель одіти в міцні черепичні криші, то перший може за час удвоє менший, устиг другу чверть будівель звільнити взагалі од усяких криш.

Крім зазначених наукових, торговельних і промислових закладів, Конград оточували з усіх боків величезні сільсько-господарські латифундії, серед яких визначалися маєтності: Безака в 3000 десятин, знаменитий маєток Карлівка, маєтки братів Коваленків, Грішевича, Шейдамана—які що-найтісніше були зв'язані з Конградом, бо то він був тим серцем, що по артеріях залізниць розганяв по всіх-усюдах продукцію червоноградських земель і фабрик.

Розуміється, я й на думці не маю тут писати монографію про червоний город. Це повинен зробити мій земляк Микола Васильович Горбань.

З наведеними фактами в руках я хочу лише посперечатися з Олександром Івановичем Білецьким, що пишуци статтю про Копи-

Вопліте

ленка, висловився в тому сенсі, що мовляв, згаданий письменник виховувався в одному з глухеньких закуть імперії ім'я якому Конград.

Нічого подібного. Це було товкуче бойове містечко. І коли воно тепер умирає, то лише завдяки загальній руїні, зразу після революції, а потім завдяки новому адміністративному розподілу й новій Мерефо-Херсонській залізниці.

Парадокс!

Так, парадокс економіки!

Спочатку післявоєнна руїна знищила торгівлю і промисловість; після того, як усе це в 1923-25 р. р. підвело вуха вгору, прийшли нові адміністративні реформи, що відібравши від Конграду спочатку функції повітового, а далі й окружного міста, засудили його на вбоге районне прозябання. Третього вдару Конград зазнав від Мерефо-Херсонської залізниці. Це вона підірвала його значіння як хліборобського зсипочного центру, бо ті сотні тисяч пудів зерна, що збирав Конград у свої житниці, почали тепер збирати житниці при інших станціях цієї нової залізниці. Щоб дати уявлення про удар, що його зазнав Червоноград від Мерефо-Херсонської залізниці, я наведу такий приклад:

Передостанній раз у Червонограді я був узимку 1926 року, власне в кінці січня місяця, - отож тоді, коли робота зсипок мала завмирати. Але уявіть моє здивування і ту картину, що я побачив. Не тільки станційні пакгаузи, але й увесь простір біля полотна залізниці на 150 сажнів уздовж були завалені, літерально завалені, мішками з зерном. Була зима, стояв собачий холод, але сніг на станції і біля неї був мокрий від тисячі коліс, ніг і копят. Станція здригалась од гомону вантажників, гуркоту возів і тяжкого чмихання паротягів. Ось вона нова Америка! Повернувшись до Харкова, я написав тоді нарис: „У золотому закуткові“, за який мене вилаяли Биковець і т. Коряк. І знаєте що! Я сміявся. Йй-богу сміявся з людей, що перечитавши безодні книг — нічогісінько не розуміли в живому житті. Якийсь київський критик, засохлий над атраментом, теж писонув, що та картина, де я описував будову Мерефо-Херсонської залізниці під Конградом, нагадує йому щось від покійного Майн-Ріда... тоб-то бідняга глузував...

Подорож до Червонограду

Але правду сказати, я помилився, як може помилилися і тисячі конградців. Ми гадали, що нова залізниця вдуне дух життя в пошарпане місто. Вийшло навпаки, але може це лише тимчасово... Хоч справді, сумно дивитися на порожні червоноградські зсіпки 1927 року.

Все це про Мерефо-Херсонську залізницю та Конград мені у Харкові розказував О. Копиленко, в дорозі між Харковом і Конградом Л. Первомайський, на возі між Конградом і Натальівкою — візник і вдома, — висловлюючись високою мовою, мій престарілий родитель і його 333 товариші.

Голос народу, голос... я не знаю, як конградсько-натальївські мешканці що до бога, а що до шлунку, то справедливо можна сказати, що голос конградського народу є голос шлунку.

Тепер Конград не той, що до революції. Він обдертий, порожній. Як красунь, що опустився на дно, він увесь заріс щитиною-бур'янами; замість дебелих зубів-парканів, на вас з усіх кінців шкірять беззубі пельки пустирів, поламані тини і страхіття осінніх подорожніх — тротуари. Глиняні-ж, під солом'яними дахами мазанки вперто, настирливо кличуть на допомогу:

— Полтава, Харків, трести, синдикати, комбінати, допоможіть Конграду — жертві Мерефо-Херсонської залізниці!

Але як-же, з чого, чим живете тепер ви? — запитую я в свого „престарілого родителя“.

— А так, як ото у книзі вашого президента: крутимось, вертимось, хто у Водолагу, хто у Перещепину, а хто до Кооптаху, та Молочарспілки. Той розводить курей, той свиней. Постають молочарські товариства... а так що-найбільше, сину, допікає—оте прокляте безгрішшя.

Що тепер у Конграді, я не знаю. До недавнього часу він пишався з своєї Райспілки, про яку ось що написано у великому інтересному збірникові „Полтавщина“*.

„З наведених союзів (на території бувш. Полтавської губернії— І. С.) власні обігові кошти мали на 1 жовтня 1926 року тільки

* Полтавський державний музей ім. В. Г. Короленка. Зб. Полтавщина, т. 2-й. Упорядкували М. Філянський — Я. Риженко під загальним редагуванням М. Криворотченка. Полтава 1927.

Полтавський, Червоноградський та Роменський союзи, але в більш-менш достатньому розмірі лише Червоноградський“ (стор. 327).

Що-ж, шановні товариші читачі, я маю право бути погордим із свого „золотого закутку“. А коли ви гадаєте, що добробут Конградської Райспілки лише випадок, я можу вас заспокоїти ще однією цитатою, яка крім усього іншого покаже вам, що то за глухий кут Конград і які тенденції він мав ще за часів нашого голубого дитинства:

„На 1 січня 1913 року в краї (на Полтавщині) було чи не найбільше на Україні кооперативів цього типу — сільсько-господарських 322, кредитових — 271. На Полтавщині-ж у (м. Гадячому) в 70-х роках виникло перше на Україні ощадно-позичкове товариство. Ці кооперативи розвивали інколи досить широку роботу. як ось Конградське товариство, що постачало збіжжя навіть до Гамбургу, Марселю то-що“ (стор. 199).

Крім покійної Райспілки (тепер вона з'єдналася з Полтавською), у Конграді ще є музей і моці Порфірія Денисовича Мартинювича. У музеї мені не довелося бути, але я й без цього знаю, що найкращими експонатами його являються ті документи, що стосуються до утворення самостійної незалежно-соборної конградської республіки. На жаль, ці документи наполовину поїли конградці вкупі з оселедцями, наполовину поїли їх миші, а решта чекає на М. В. Горбаня, який, ми певні, зуміє довести не тільки їхню автентичність, а й реставрувати та доповнити їх спогадами президента конградської республіки, ім'я якого ще збереглося не тільки в недоїдених мишами паперах, а й у головах червоноградців. Читачі, очевидно, будуть дивуватися з моєї брехливої фантазії про конградську республіку.

— Товариші, що я маю сказати на цей ваш докір? Я сам червоноградець... і не зважаючи на те, що дві третини свого життя прожив там, — абсолютно нічого не знаю про цю республіку. Розказала про неї мені тут у Харкові одна особа, до якої і прошу звертатися за поясненнями. Крім Райспілки, музею і президента республіки, Конград мав і має ще таких знаменитих людей:

1. М и х а й л о Я л о в и й — екс-голова Конградської Ради Робітничих, Салдатських та Селянських Депутатів, екс-редактор „Бідяоти“,

Подорож до Червонограда

екс-редактор „Червоного Шляху“, екс-президент Вапаліте, поет, драматург і романіст, один із трьох мушкетерів і у найвищій мірі симпатична людина й товариш. В 1917 році він був молоденький студент-медик, кучерявий і гарний, як дівчина. І ми, малеч, школярі, з повагою і тремтінням дивились на нього, перешіптуючись між собою: — „Он пішов Міша Яловий“. А потім прийшли гайдамаки з пімцями, й Міша став екс-головою Конградської Ради Р., С. та Салдацьких Депутатів.

Зустрів я його в 1924 році в редакції „Червоного Шляху“. І він уже був не кучерявий, але такий симпатичний, як 7—8 літ тому.

2. Микола Васильович Горбань — молодий історик. Бувший постійний гість найголовнішої Конградської вулиці „Біловки“. Бідний майбутній пчений, не мавши грошей, пересиджував канікули у Конграді, і його голубий студентський кашкет самітньо гойдався навпроти жіночої гімназії.

3. Федір Федорович Бровко. Член Червоноградського Ревкому, заступник голови повітового виконкому, далі голова того самого виконкому, уповноважений в справі переговорів з атаманом Бровою, високий симпатичний більшовик; через рік — буде інженером, йому належить підняти індустрію Червоноградщини.

4. Проте, до найзнаменитіших людей Червоноградщини належить безперечно Сенченко Іван. Він, як відомо, виріс біля не менш славної річки Берестової, найяскравішою ознакою якої, в свою чергу, є відсутність всякої води в її річищі. Саме завдяки цьому цей автор, не бачивши води з дитинства, любить її тепер, особливо коли вона солодка. Отже він любить солодку воду й тому з такою жагою завжди накидається на творчість поетів літературної організації СУП. Єдине лихо те, що він, — не СУП, а Сенченко, — не вміє плавати. На його думку це найважча наука — завдяки чому він не безпідставно гадає, що ніколи не захворіє на водянку і не вмере від неї.

Жахлива смерть! Єдине, що його рятує від скрайнього песимізму, — це любов до картоплі.

Любов до картоплі! — Я не жартую! Тільки не рекомендую її їсти дуже гарячою. Можна полекти в роті й тоді зовсім ніяк буде

В а п л і т е

декламувати так багато віршів, як то робить в-тво „Плужанин“ та ДВУ. Картоплю, крім цього, треба їсти коли не з маслом, то обов'язково з сіллю. Знаєте, страва без соли — не є найдок. Це теж треба пам'ятати поетам, не тому, що читачі люблять солоне... Боже борони! Їм найбільш не подобаються ніякі вірші. В хемії такі речі звуться нейтральними й до них належить чисте H_2O .

Цю-ж думку про спасаємість картоплі висуває і мій друг В. Поліщук. Він не є мій земляк і тому — противно поетам з СУП'а орієнтується на чистий спирт. Я не думаю, щоб це був надійний друг-порядковник, але до картоплі з оселедцями — це прекрасна приправа! Проте, я цілком випадково вскочив у галузь компетенції літературного будинку ім. В. М. Блакитного й, обережності ради, ставлю потрійну крапку...

Із творів Сенченка найбільш подобається, особливо професорам і аспірантам, — „Миколка“. Непрофесорам у цього письменника нічого не подобається, і тому вони вважать за найкращий його твір „Холуєві записки“. Проте, як одностайно стверджує критика, у цьому творі, як і в попередніх, більш мінусів, ніж плюсів. Дехто з т.т. критиків висловлюють думку, що взагалі цей твір випадково попав у пресу.

Із поетів цей письменник найбільш любить одну поетесу, яка ніколи не написала жадної поеми і яка краще всіх поем і балад вкупі. На її думку, земля є найдосконаліша симфонія, і люди, в яких нема охоти писати романів, найкращі її герої. Через це саме вона відчуває особливу приязнь до натальївського письменника й розказує йому веселі казки про закони Менделєєва і про геологічні поклади, з яких найменш цікаві для поетів ті, що дадуть можливість нашій країні одягтись у шляхетну суконьку з бетону, металу і скла.

Але, крім позитивних рис, ця поетеса має багато й такого, що не подобається критикам. Вона не любить, наприклад, жадної фальши. Її губи завжди стулені в елегантну посмішку, де часами більше іронії, ніж у тієї природи, що породила на світ нашого щирого друга... Ах... ах... ах!

Словом, ця поетеса не любить жадної пози і коли хто біля себе в груди вигукує на щільний майдан —

Подорож до Червонограду

— я не такий, як інші грішники, злодії і фариссії, — вона знизує плечима й дуже жалкує, що не зважаючи на всю любов до хемії — терпіти не може запаху сірчаного водню. Ах, він так неприємно пахне!

Ось ці короткі слова, що я мав сказати про знаменитого свого земляка Сенченка Івана Юхимовича.

5. Було-б, безумовно, несправедливо, коли-б, згадавши про нього, ми поминули Олександра Івановича Копиленка. Цей оригінальний хлопчина, як стверджують червоноградці, в дні юности своєї найбільш любив жаб (латинською мовою жаба — гапа!). Мабуть завдяки цьому він так старанно ловить різну нашу радянську комашинку на кінчик свого пера. Принаймні, нам здається, що, крім літературних друзів, у нього безліч різних ворогів із родини скорпіонів і ос. Принагідно вони його кусають і иноді боляче.

Народився О. І. Копиленко з гапою в серці. Неприємність його стану полягає в тому, що всі лікарі констатують спадковий дальтонізм, у той час, коли сам письменник стверджує, що він прекрасно odrізняє червоне від зеленого і що даремно йому не дають можливості переконати більш широкі кола суспільства що до безнадійності його сердечної рани.

Копиленко, згідно з його власним зауваженням, любить мигдаль і карамель.

Що до останньої, то професор У х - а й - ой - кисі, на підставі детальної академічної аналізи, виявив, що нічого подібного в дійсності нема, що коли хто й любить цю поетичну субстанцію, то тільки він, сам професор, і то лише перед своїми літературними виступами на тему „Н₂О — е не вода“. Це дає привід його друзям іронізувати, що, мозляв, коли Н₂О не вода, то як-же тоді розрізнити, де кінчається аква, а де починаються наукові міркування професора? Цю останню плутану фразу не слід розуміти в спосіб простого порівняння: Н₂О = творчості У х - а й - ой - кисі, т.т. І — Х. Справедливіше було-б думати навпаки.

Це зауваження водночас стосується і до тих молодих критичних світил, що зовсім дезорієнтувались у небесній мапі. Принаймні з одним із них трапився такий казус: на місце Сіріуса він підставив О. Копиленка, і школярі вельми сміялись із того. Про це мені розказував академик Ц̄ур-пек-хуца. Факт може ствердити сам

О. Копиленко, його друг І. Сенченко і професор косметики Леонід Енко, за точним визначенням якого: тиждень має сім днів і кожного цього дня—вдень світить сонце, а вночі—зорі. Професор Леонід Енко є науковий співробітник не лише французької косметичної академії ім. сенатора Коті, а й астрономічний експонат Харківського „Вечірнього Туалету“, де він розказує про голубих людей космоса, які не вживають рожевої пудри Коті, і про темну ніч, коли —

в небесах торжественно і чудно

як про це своєчасно й свідчив Міхаїл Юрьевич Фламаріон.

6. Крім вищезазначених осіб, у Конграді діяв і уславився Порфирій Денисович Мартинович, художник, етнограф і щирий друг дідуся моєї покійної бабусі. Таким чином це вже літня людина, і особам, які люблять романтиків 40-х років минулого століття, я радив би поїхати до Червонограду. Коли вони там уже не застануть тіла Порфирія Денисовича—то можуть приємно просидіти вечерок з його духом. Це ще краще. Вони переконаються, що духи взагалі і дух Порфирія Денисовича зокрема, складаються з жовтої субстанції, схожої на віск. Ця субстанція дуже реально пропускає через себе сонячні проміння, і через неї, як через оранжеву шклянку, можна побачити вельми приємні картини. Дух Порфирія Денисовича, здається, ще здібний споживати страву. Головна наука зробила дуже добре, призначивши йому пенсію.

Із творів П. Д. найбільш відомі його устенські книжки, із яких ясно, що:

1. $7 \times 7 = 49$.

2. Що „коли буде 207, то буде всім“.

Це магічні формули і значать вони ось що:

Запрошуючи П. Д. на прем'єру, ви повинні йому надіслати квиток 7-го ряду, місце № 7. В протилежному разі на прем'єру і взагалі на спектакль він не прийде.

3. Всіх устенських книг має бути, здається, 207.

Кожна устенська книга містить у собі окремий розділ із культурно-побутово-літературно-політичного життя України.

4. Єдиний власник цих книг є український народ, серед якого й треба збирати розгублені колись матеріали устенських книг.

Подорож до Червонограда

5. На підставі цього, а також з спеціального доручення від Межигорського Спаса,—Порфирій Денисович ось уже сорок із гаком літ збирає ті матеріали. Він встиг уже об'їздити всю Україну, всю Червоноградщину й перезнайомився з усіма представниками тієї спеціальної класи людности, які не вживають принципово нічого крім самогону, вміють лише:

- а) артистично фантазувати і
- б) вірутозно доскакувати до чужих гаманців.

6. Завдяки цьому устенські книги П. Д. дуже швидко наближаються до об'єму гори Арарат, і вміру цього процесу сам автор кавалерійським галопом мчить в Торичелієву порожнечу.

7. Не зважаючи на це устенські книги як 7×7 доводять, що український нарід мав:

- а) свого Фауста,
- б) свого Гамлета,
- в) свого Демона і
- г) свою Похвалу Глупоті, і що:

8) Відповідні нації все це викрали в українців, і ці й до останнього дня дуже добре обходяться без свого Гете, Шекспіра, Лермонтова й Роттердамського Еразма.

9. Це все правда, бо я сам чув, як дідусь декламував українською мовою лермонтовського „Демона“, і цей вірш звучав краще, ніж у Михайла Юрьевича і Старицького.

Похваленої Глупоті я не чув від Порфирія Денисовича. Певне її німці не викрали у нас, і та глупота лишилась власністю наддніпрянської нації і по цей день. Варто було її розшукати. Проте, дехто каже, що її разом із цукром, салом і хлібом у 1918 році вивіз генерал Айхорн із Гофманом. Дехто-ж каже, що навпаки—кайзер Вільгельм II звелів вивезти лише національний добробут, а не національні прикмети. Хто їх знає! Можливо, ця національна прикмета тягнеться за нами й по цей день. І це зовсім непогано! бо український Еразм матиме багатющий матеріал для своєї Похвали.

Таким чином Порфирій Денисович живе й працює дотепер... І це добре. Принаймні є робота для Конградської професійної

Вапліте

школи молодих злодіїв. Обікрасти П. Д. — це ніби здати екзамен до вищої класи. Робиться це так.

Ясний, праведний день. Стукіт у двері.

— Хто там, — гукає П. Д.

— А я-ж, лірник з Зеленої Балки!

— Ага! Пугу, пугу! Залітай, козаче, з лугу!

Козак залітає, і Порфирій Денисович раптом, замість лірника, бачить здоровенного пугача, що не нагадує ні запорізького пістоля, ні турецької гаківниці.

Звиклий до таких несподіванок П. Д. тримтяче запитує:

— А що-ж ви, хлопці, прийшли красти чи грабувати?

— Грабувати, дідусю!

По цьому П. Д. звиклим рухом підіймає руки вгору і без змагання дає прив'язати себе до столу. „Козаки“ з „лірниками“ перекидають все догори ногами і, виходячи через годину, беруть із собою: запорізькі сині штани, очіпок з Попівки, варварівську чумарку, чумацьку, з решетилівського смушку шапку і крамні П. Д. штани.

Зовсім не так буває, коли у П. Д. просто „крадуть“. Ця процедура відбувається простіше. Господаря не прив'язують до стільця. Він майже учасник цієї експропріації.

— Ей, хлопці, — каже він, уявшись очима в розгорнуту власну скриню, — все беріть, голубчики, тільки не троньте, бога ради, он того гришівського очкура, дарнадежинської череп'яної люльки, петрівського Миколая угодника й моєї крамної сорочки, бо й на люди ні в чому буде вийти!

Після „грабунку“ і „крадіжки“ — коли вони йдуть послідовно одна за одною, — П. Д. цілий місяць сидить без штанів, хліба й сорочки. Але другого місяця всі пограбовані й викрадені речі, за винятком крамної сорочки і штанів, знову повертаються на старе місце — бо єдиний ринок для них — то все таки скриня П. Д. Звичайно, зворотна операція коштує гроші, бо ні пугачем, ні запорізьким пістолем наш дідусь не орудує...

Устенські книжки — це колосальне етнографічне багатство. Але тут ми з належною повагою ухиляємось, уступаючи місце етнографічній комісії при ВУАН.

Подорож до Червонограда

VI

НАТАЛЬВКА (Шахівка)

Хороша, прекрасна моя Натальівка. Північною межею своєю вона врізалась у болота над Берестовою, південною одкинулась до Добриньки, занурилась у піски, у ліси, що мають назви 1, 2, і 3 Кривосиви; на схід Шахівки хлопці ходять гуляти до Ульянівки, а з заходу вітаються з селом Вознесенським, що різниться від Шахівки ліпшим і кращим піском та ще хіба тим, що там хлопці б'ються кілками, а тут ножами. Там вінчаються лише за згодою батьків, а тут навіть без своєї власної згоди. Там не п'ють нічого крім води й самогону, тут лише самогон. Шахівці вже літ із 14 як оголосили війну горілці, і коли я запитав чому, то мені відповідали:

— По причині болести в грудях і тяжкого похмілля... Від водки, сказати казюнки, три дні ходиш як із-за вугла прибитий; спина болять, попереk болять, ноги болять, у голові гуде, хоч не дивися на світ божий.

— А від самогону?

— За самогон ми відповідаємо, — була відповідь, — і він також відповідає за нас перед державою.

Розуміється, я зробив божевільно здивоване обличчя. І тоді мені пояснили. Це була суто-професорська відповідь на тему про користь горілки для держави і її шкідливість для селянства, а також про те, як слід пити самогон, збагачуючи тим самим населення робітничо-селянської держави.

— Воістину, — сказав я, — ви всі тут філософи, і цікаво буде послухати ваші аргументи.

— Ми визнаємо лише аргументи конкретні, бо нема істини крім істини конкретної, — сказали ваші філософи, зідравши цю формулу безумовно у нашого брата, що завжди на своїй власній і цілком конкретній спині вміє навіть найвищі метафізичні міркування відчувати цілком реально.

Доки Мишко бігав за конкретними речевими доказами, а ми сперечались про реальне ество метафізики, небо почало чорніти на дощ.

— Слава богу, — вигукнули сім філософів хліборобів і вантажників підряд. Небо йде назустріч нашому бажанню; земля вже давно

Ваніте

як камінь, і в ротах, повірте, з учорашнього дня, крім води, нічого не було. Не зайве буде їх промочити.

За першими сім'ю чарками розпочалася наша дискусія на тему, згадану попереду.

Щоб у читачів не було вражіння, що пересидівши дощ, ми пересиділи ще обід, вечерю й ранок, — я буду повторяти всі аргументи шахівських філософів стисло й по можливості коротко, в тій надії, що ідеологічно витриманим товаришам не видасться це замазуванням неприємних мені фактів.

Ах, факти, милі, приємні факти! В цьому відношенні я сміло мушу зазначити, що люблю їх не менше, ніж відомі вже шахівські філософи, за підрахунком яких мешканці цього села що-дня заощаджують на самогоні $65 \text{ коп.} \times 1.500 = 975 \text{ карб.}$, що на цілу республіку дасть пересічно $975 \text{ карб.} \times 10.000 \text{ (населених місцевостей)} = 9.750 \text{ тис. карб.}$

Подумайте, 9.750.000 карб. заощаджень на одному самогоні — і це завдяки тому, що за пляшку самогону платять лише 60 коп., а за пляшку горілки треба платити 1 карбованець 25 коп. Коли-ж узяти до уваги, що самогон не спричиняється ні до болюстий в грудях, ні до важкого похмілля, як після горілки, то цю суму треба ще два рази потроїти, бо як відомо, фахівець на горілці день п'є, а три дні похмеляється, гублячи для себе і для держави продукцію трьох робочих днів.

Отож одні шахівці що-дня заощаджують (975×6) мало не 6.000 карб., що на рік виносить 2.200.000 карб.

2.200.000 заощаджень на одному лише самогоні!

Ви уявляєте, всі 2.200.000 лишається в кешені населення завдяки самогону!

І тому зрозуміло, що мій рідний край, благословляючи самогон, на горілку дивиться як на свого заклятушого ворога, винищуючи її повсякчас де тільки, як і скільки можна. Я не перебільшую. В цьому відношенні я маю могутніх свідків, а саме 50 косарок на село, що з'явилися там лише завдяки тому, що шахівці янищать не саму горілку, а приблизно на 6:1 розбавляючи її самогоном.

І ви-б поглянули, що то за народ. Що то за велетні ті шахівці, де плечі міряють метрами, а зріст сажнями, де треба плести

Подорож до Червонограда

цілу зиму рукавицю на одну руку і чинбарить волячу шкіру на один чобіт. Гот як-би я вас, любий читачу, повів і, узявши за руку, поставив посеред: Савелія Олександровича, Миколи й Михайла Савельївичів, поруч із Никифором Марченком і Йваном Олександровичем Красиною і іншими тамтешніми громадянами, ви зрозуміли-б, що ім'я вам — коماشинка, ви зрозуміли-б, що вино, яке ви п'єте: мадера, портвейн, мускат, барзак і инш., — суща ерунда, і що по суті й ви ерунда — ви всі, що стоїте за народ і не п'єте з ним його чудодійного самогону.

Ось перед вами три мужа: мішковози-вантажники Савелій і його сини Михайло й Микола, для яких мішок у п'ять пудів легше, ніж для вас портфель, — три мужа з залізом мускулів і міддю глотки, три мужа з цементом плеч, які перенесли на собі зерна й борошна — $75 \times 10 \times 300 \times 40$ *. Ось нумо підрахуйте, і у вас полізе чуб догори від тих мільйонів пудів, що перенесли ці троє людей за свої 40 літ робочого життя.

А крім того, вони: орали, косили, молотили, мокли в дощ і не-году, пеклись на сонці, палились на суховіях, умирали на холоді. Станьте серед них із вашим томиком ідеологічно витриманих писань, із вашими теками докладних записок, від яких не лише начальство, а й мухи засипають на льоту!

Звичайно, вам тяжко стати поруч них, бо від їхнього їдкого поту й вониючого самогону у вас розболиться голова, і ваші твори чого доброго загублять ту невинність ідеологічно витриманих кастратів. Ах, бідна моя голова, ти не крутишся від самогону, ні від тиску долонь, в які вільно вміщається все ваше, друзі мої, щастя з власними будиночками, коханками й відрами мерзкого барзаку.

Правда, ми пересиділи дощ, ми пересиділи вечір, ми пересиділи ніч, ми випили весь самогон, скільки лише могли здобути, але ми всі були щасливі і співали нісень і плакали, бо знали — життя пролітає, і горбляться плечі, і усіх мішків не перенесиш, і не залатаєш усіх дірок, бо їх багато, бо вони великі, такі великі, що навіть

* Пояснення до формули: 75 пудів — норма вантажу для парокінного воза. 10 — десять кінців із вантажем за день. 300 робочих днів за рік.

Ванліте

мільйони пудів жита і пшениці й борошна не зможуть засипати їх своєю вагою.

Ми сміялись, бо було весело, і, міцно стискаючи руки, плакали, бо було сумно; ми цілувались, бо так хотілося, і обнімались, бо чому не обніматись?..

І, як завжди, не знали втоми наші руки і спокою наші глотки. Ми пили і співали разом, а село горбилось кришами хат, дирявими кришами, де жили велети.

На столі лежало, впершись у нього міцно, сім пар рук, а перед ними підіймалось сім голів великих, обважених мішками й думами — сім голів — окраса моєї республіки.

І коли я впав на сіно, мені приснився сон: товариші — Коряк Микитенко, Кулик, Шмигельський, Коваленко й Забіла, ставши навколо мого ліжка й узявшись за руки, кожен окремо і всі вкупі суворо, як середньовічні савонароди, гукали:

— А що, а що, не ми казали? Хіба казали не ми!

Будет некогда день, и погибнет великая Троя...

— А тепер він, як і всі його товариші, як і всі 25, лежать, упившись куркульським самогоном. Так, так. Куркульським, куркульським, бо пролетаріят не п'є ніяких самогонів, пролетаріят не п'є самогонів... Так, так, а коли й п'є, то лише чисте вино нашої прози, нашої критики, нашої поезії.

— Сосюра, Сосюра, сюди!

І вийшов тоді наперед, як чорний демон, Сосюра, і прочитав поезії про голі коліна жінчини, яка відмовилась його задовольнити, від чого в нього так...

Мокро й гаряче щось по ногах тече...

І читав поет і плакав поет, бо всіх жінчин на світі не перелюбив, бо всіх голих колін не перецілуеш, бо, крім машиністок, є ще: друкарниці, касирші, тютюнщиці, комсомолки, партійки, медички, біологічки... студентки соцвіху, соцеку... жінчини: брюнетки, блондінки, шатенки.

— О, жінчини, о, уста, о, коліна, волав Сосюра, і всі інші гукали йому в унісон із виглядом середньовічних савонарол і з тюками поетичних вин у трюмах кешень:

Подорож до Червонограду

— Ми говорили, ми казали! Хіба-ж не на наше вийшло. Ось вони самогонщики, ось вони богемщики! Кісі їх, рви, хапай, шматуй, роздирай, щоб „мокро й гаряче“ стало на тому місці, де... підносились угору скандалезні ваплітянські Вавілони й Содоми.

А я лежав, слухав і так тремтів, що двигтіли стіни селянської хати, і в такт їм брязкотіли вікна, шибки й мисник.

І підвелась тоді з грубомоя многострадальна матуся * і вся заквітчена в колоски вівса й воронців, схилившись, на вухо промовила:

— Сину, мій, дитя моє дороге! Ти так міцно спиш, що мені боязко за нашу хату. Повернися на другий бік.

Я повернувся і сказав: де я, що зо мною і де ті всі люди, що стояли навколо й так голосно вигукували?

— Ти так міцно спав, моє дороге дитя...

— Так, так. Під зливу найстрашнішої свистопляски я міцно й солодко спав, що аж двигтіли стіни й шибки селянської хати. І я засміявся.

І разом зо мною засміялося сонце, що вже піднімалося на сході, і його рожеві мускули легко здригались од ранкової прохолоди. Піднімався день, день велетнів, розкішний, могутній день.

Було свято. Табуни коней, ніким не доглядані, пливли по морю зелени, як привиди геніяльного Врубеля; мукали корови, діткаючися вим'ями землі, забитої жирним навозом; хрюкали й непокоїлись свині, що не були йоркширами, але які були такі прекрасні, як і останні. І назустріч сонцю, дню, метушні людей і голосам скотів—гучно піднісся гудок із замістя, сповіщаючи, що вже 4 година ранку й час уставати тим, хто запізнився. День починався...

Звичайно, це був лише сон, і в кімнаті, де я спав, не було вже нікого: жінчини доїли коров, чоловіки поїли коней, годували свиней і стукотіли біля молотарок: завтра вони будуть збирати свій урожай.

Нишком, щоб ніхто не бачив, я пішов назустріч своєму давньому приятелеві—лісові.

Тут я ріс, тут до цих місцевостей прив'язані найкращі спогади з моїх дитячих і юнацьких днів.

* Застерегаю т.т. критиків: мова тут іде не про неньку-Україну, а про П. О. Сенченкову, яка, згідно з записами натальївської сільради, померла 26-ї 1926 року.

Вапліте

Розуміється, і я і ліс були вже не ті.

Всі дуби, вільхи, берези й сосни геть чисто зникли протягом років 1918—20. В 1921 році викорчувували вже пеньки; у 1922 р. здобували корінці, що лишились у землі. У 1923 р. косили пагонки молодняка, у 1925 р. ухвалили ліс виорати, у 1926 р. зберегти, і в 1927 він уже піднімався на півтора аршини від землі, чаруючи очі шахівського населення своїм буйним зростом і приємними холодками, де можна вже було ховати голову, коли не од комарів, то принаймні від сонця і жінок—взагалі від усього того, що заважає провести інтимну хвилину з пляшкою... я йшов... Здалека, як гудки паровозів, голосили свині.

— Ї-ї-сти... І-ї-сти...

Так само гукали й тоді паровози, коли їм не було чорної кам'яної страви, і вони, витріщивши свої голодні очі на шахівські ліси, безнастанно волали:

— Шахівці, дров, лісу, лі-і-су!

І слідом за червоноградським наказом у ліс тоді з'явилося 600 підвід із найближчих сіл. На кожній підводі сидів дядько. У кожного дядька була пила або сокира. Кожну сокиру брали у дві руки—і...

Ліс, упавши на дядькового воза, зник. Його з'їв паровоз революції у місті й селянські гуральні—на місці.

У 1920 р. шахівський ліс на весні, у травні місяці, змер на 40 літ. І ми всі були дуже раді з цього, бо були певні, що лисого дідька більшовики виженуть нас удруге звозити ліс на станцію, і лисого дідька досталося-б з нього щось пану Безаку на випадок, коли-б він задумав вернутися до нас.—У нас був більшовицький наказ у волості, а на подвір'ях—клуні з безаківського дерева,—яке ми проте геть „усе“, згідно з згаданим наказом, „вивезли“ на станцію. Вивезли більшовикам—і все!

І їй-богу—більшовики для нас зробили не менше, ніж ми для них, і навпаки. Ми їм допомогли пустити паровози—вони нам наші гуральні. Рука руку миє. Правда, вони, за своїм звичаєм, ще кілька разів нас ганяли, але вже не у підводи, а за самогон. Та тут слід казати правду—ми їм утерли носа, бо жаден, так сказати, робітничо-селянський міліціонер ніколи не міг донюхати, де міс-

Подорож до Червонограда

тяться оті проклятуці куби, хоч моментально визнавав, де можна весело й дуже приємно провести вечерок...

Але все це було тоді.. давно. Прийшли не ті времена: інші люди й інші міліціонери. Минуле—як голубий туман, де навіть жах—як голубий туман. Хай-же над ним літають оксамитові метелики легендарних легенд.

А я тимчасом зайду привітатись і погомоніти з земляками. Вони так зручно розтаборились на взгір'ї проти ранкового сонечка. „Нічне“ вже скінчилось, але, користуючись святом, поважні будівничі соціалізму не поспішають додому. Коні прискають, тупають; інші стоять, поклавши свої голови на дружні плечі. Зрозуміло, що все це купно: ранкове сонце, росяна трава й куці, поетичне шмаття на селянських плечах—було дуже поетичне й дуже гарне.

Почалось із того, що я їх усіх познав, а мене, як я й сподінався, не впізнав ніхто. Але, що гірш усього, і як на зло, серед тут присутніх на п'ять чоловіків було — троє Сенченків, один Коломиєць і ще одна особа, яка ніяк не могла погодитись, що я його власний небіж і що взагалі сім літ перед цим ми були знайомі приблизно з двадцять літ.

Ця зустріч поставила мене в неприємні утруднення, що до мого обов'язку безстороннього літописця. Як останній, я мав-би цілком спокійно, не „мудрствуюя лукаво“—розказати все, що бачив, записати все, що чув,—ну й так далі. З другого боку, навчений попереднім досвідом своєї літературної роботи й головне лекціями наших поважних критиків... я просто перелякався. Лякана ворона куца боїться! Та й як, чорт забери, не боїться! А раптом скажуть, що це все вигадка, що ніяких селян немає і є тільки голуба мрія? І що ця мрія, як якась Вища Інтелігенція—вітає над світом, одним своїм доторком перетворюючи субстанції на інстанції, під вивіскою: на Шинці все спокійно! Вперед, діти мої, орли!

Але я завчасу бачу посмішку холодного скепсису. Посмішку, повну сарказмів, іронії і скорпіонів. Як громадянин, якому дороге повнокровне здоров'я своїх сучасників,— я мушу гукати: геть із скепсисом, із сарказмами й іроніями. Хай живе золотий оптимізм! І я це роблю у міру сил своїх. Я, наприклад, сам веселий хлопець і люблю, щоб сміялись мої сучасники, щоб скинули з себе

Ванліте

ряси чорної меланхолії і подивились на себе, які вони є голенькі. Право, веселі, симпатичні люди! Правда — в одного не вистачає ребра, в другого замість ноги — дерев'яшка, третьому бракує легенів, печінок... іншому мозку — але яка біда! Яка біда — скажу я і скажете ви: в природі немає випадків. На все є свої причини. І коли ваш мозок раптом загубив здібність працювати — ми всі маємо погодитись — що й це елемент, потрібний для вищої гармонії.

Отож ми, оптимісти, любимо веселість, сміх і оповідання, од яких хочеться сміятись. Як я довів уже, ці предикати настрою веселого оптиміста цілком мають право на існування. Хто проти цього? — Нема? Хто за? — Всі? Резолюцію ухвалено. Переходимо до інших питань.

На порядку денному моє оповідання про життя селян Червоноградщини. Але перед цим я хотів-би, щось на зразок мота, взяти одну невеличку бувальщину, яку я десь і колись читав і яка мені дуже сподобалась. Коли я не помиляюсь, цю історію зв'язано т. Затонським, і тому я постараюсь освітити її з належною увагою і з максимальною правдоподібністю.

Ітак, як переказує легенда, означеному вгорі товаришу довелось десь подорожувати по нашій землі наддніпрянській. Він їздив скрізь, говорив, слухав, дивився, а що з нього цікава людина, то він намагався заводити всякі знайомства, навіть такі, від яких у тов. Коряка заболіла-б голова, і він-би відмовився йняти віри своїм ушам.

Ітак т. Затонський, як говорить легенда, познайомився з одним симпатичним дідусем. Говорили вони про всякі речі і зрештою з'їхали на кооперацію. Цілком природна річ, що Володимир Петровичу захотілося взнати — як, так-би мовити, працює кооперація в тому самому селі, де народився, прожив вік і вмер його симпатичний приятель по розмові. То він і запитує:

— Ну а кооперація-ж як у вас, Омельяне Панасовичу? Працює?

Омельян Панасович підвів горе свої симпатичні очі й голосом небіжчика генерала Гурко відповів: — А то як-же. Неодмінно, так сказати, працює. Тільки-ж і крадуть с... с... Так, що скоро, напевно, вроді как кінець буде. Точать, як шашель, сказати би

Подорож до Червонограда

кооперативне дерево. Зверху, вроді, як ціле, а всередині одно недоуменіе... Нар-ро-ді!

На душу Володимира Петровича зійшла ніби блакитна далечінь. Він тричі пересмикнувся і, витерши хусткою чоло, з глибоким оптимізмом сказав:

— Ну і нащо-ж ви вибираєте таких? Чому не поставити людей витриманих, чесних... ну от як ви. . Ви б же не крали? Правда?

Дідусь нахмурих брови й, ласкаво поглянувши у вічі наркома РСІ, дуже таємничо й дуже лірично відповів:

— А хто й зна!

Отож ми, українці,—лірики. На цій підставі мені хочеться, поминувши поки-що червоноградських дядьків, перейти до чистої лірики. Я, як сказано вгорі, не песиміст,—я дуже весело й радісно дивляюсь на світ білий і тому для мене однаково: чи співати хвалу людям, чи захоплюватись милою червоноградською природою. З цього боку з мене чистий естет. Всяка краса для мене цінна незалежно ні від чого. Та й смішно було-б вносити елементи політики в чисту красу. На жаль, цього до останнього часу не розуміють деякі із моїх друзів по перу. Пишете про лілеї? І прекрасно! Але при чому тут Комінтерн. Або Комінтерн і... лілеї...

А втім, я ухилився від теми. Бо, по-перше, це не має ніякого відношення до Червонограда, а по друге—це така чудесна країна, що мені хочеться плакати кожного разу, коли річ заходить про неї. Я знаю, я переконаний, що тут є і свої Омельяни Панасович і свої кооперативи, але там нема своїх поетів і, на цей раз, хай ним побуду я.

СЕЛО У ПІСКУ

Білий, жовтий, сірий пісок. Хвилястою пеленою він насуває на жита, на хати, на тощі садки, тополі. Шлях захряс у піску. Біла пелена вилискує на сонці і хвилюється од найменшого подиху вітру. Піщинка за піщиною непомітно сипляться вперед і вперед. Він живий. Він ворухиться. Ось ляжте, і ви побачите характерні жилки на піскуватій рівнині—тут пролізло безліч комашок, лишивши по собі незвичайне мереживо. Вся рівнина в кривульках, що в загальній масі дають дивні визерунки високої

мистецької якості. Конструктивізм, футуризм, натуралізм, ефектний імпресіонізм, шляхетний в своїй простоті реалізм—усе сплуталось тут. Кожна тваринка, кожна комашка лишила по собі сліди, що вражають око шляхетною грою ліній, зламів і заокруглень; мікроскопічне царство маленьких тварин таке-ж прекрасне, як і республіки людей з дивним генієм їхньої конструктивної творчості. Все, що створив геній людини,—найдете ви в мініятурі на білому піску, що широкою смугою підходить до Михайлівки. Тут і контури чудових веж, і кружева мостів, і грандіозні храми мистецтв та культури. Тут пройшли несвідомі Мікель-Анджели, Олександрови, Едісони, Купери, лишивши по собі сліди... Світить сонце. Од його промінів пісок стає гарячий, нестерпний. Кажуть, що михайлівці іноді жартуючи кладуть у літній пісок яйця; останні лежать у м'якому ліжкові, під вагою мільйонів піщинок, а михайлівці байдуже поглядають на сонце і ждуть, що ось пройде хвилина-друга—і спечені яйця готові до поживи. Може це тільки вигадки, може це тільки жарт... За царством Мікель-Анджела й конструктивного генія несвідомих комах починається царство пахучих килимів чебрецю. Чебреці не хвилюються од вітру й не сохнуть від сонця. Цвітуть вони червоно-бузковим і бузковим цвітом і пахнуть, як найкращий мед. Проте—не можна словами передати цього. Треба бачити на власні очі ці ні з чим незрівняні килими, треба милуватись із них після дощу, коли вони оживають і, бризкаючи росою, наганяють на душу найкращі спомини про неznані прекрасні краї. Чебреці дивляться просто вперед до сонця... В суботу вечером михайлівські молодіці й дівчата йдуть по щебрець. З червоноградців погані філологи. Вони слабкі у фонетиці й ніколи не слухали курсу морфології. Шахматов, Кульбакін, Кримський і маестро Синявський!.. Ах, михайлівці напевно знають, що це прекрасні вчені люди, і тихого вечора можуть багато розказати їм про все і усе, крім фонетики й чебреців із печерами... У суботу вечером михайлівські молодіці йдуть по щебрець, а дома посипають ним долівку. Щебрець в'яне й пахне, і од того запаху стає вільніше на серці. Легше пливуть думки, і приємніші стають низенькі стіни й почорнілі від часу лави Дороги у Михайлівці білі, піщані. У білому піску кубляться діти. й кури. Через це перші там одноманітні блондіни, а кури рябенькі.

Подорож до Червонограда.

і несуть мало золотих яєць. Більш цього. Взагалі кури в Михайлівці не несуть золотих яєць. Михайлівці далеко від міста. Міщанські смаки їм мало знайомі, а в своїх смаках власники михайлівських курей—пуритани. Вони обережні на слово і з традиції обережні на їжу. Через це саме вони не їдять яєць і, навіть, мало вживають хліба. Можна сперечатись, але фахівці кажуть, що в своїм розпорядженні громадяни цього закутку Червоноградщини мають не більш як 300 слів для вжитку. Що до хліба, тут історія складніша, можливо через те, що сюди тяжкі піщані дороги і нема телеграфу, і немає радіо, і немає ніякої звістки. Хто їх знає? Вулиці і пісок, і пісок, і пісок... і одинокі верби, а під вербою кістки, а на кістках жовта, як пергамент, шкіра. То якась бабуся гойдає на руках дитину. Гойдає і думає: чи не час йому вмерти. І до кладовища тут так недалеко. У снігах мие білизну молодича. Вона спиною до вулиці, а тому видно її худі плечі. Вони, як крокви, підіймаються обіруч голови. З плечей спадає брудна кохта. Жінка дуже худа, і одежа на ній, як на хрестом звязаних тичинках. Висить, коливається од байдужих рухів чорних порепаних рук. Верба шелестить листям. На призьбі миршавий пес, а за подвір'ям піски, пісок і розпечена куля сонця.

Михайлівці у центрі вселеної. Існує Михайлівка. Існують люди, що живуть тут. Все останнє—золота мрія. Навколо них піски, за пісками, за скрюченим від сонця ячміннями,— хто й зна... може там і нема нічого. Тільки дороги праворуч, ліворуч і просто. Вузькі нарізки біжать і біжать на всі кінці світу. Сухе повітря давить на землю, і безмарне небо байдуже підіймається вгору, щоб дивитись на тисячі гін, на всю Червоноградщину, що вгрузла в чорноземлю, піски й затоки. Ниви і села, блискучі смуги річок, темна зелень лісів і далекі, на обрії, гудки паровозів. Славна Червоноградщина, мила країна! Ось чекайте. Продзвенить червленими пшеницями серпень. Заворушаться шляхи й дороги. Заторохтять залізні й дерев'яні вози.

Вітер кружляє колом з усіх чотирьох кінців. На шляху жовтий льос, і як краплі золота в ньому плавають зерна пшениці. Свинцевим блеском одливають зернята жита. Сріблиться легковажний овес. Туп-туп—тупають коні з Дарнадежди, Михайлівки, Кигичівки,

В а п л і т е

Зачепилівки, Вознесенського, Гадячого,—на Червоноградщину, на червоний город, що стоїть на горі, на перехресті сотень хвилястих дорог.

САДИ НАД РІЧКОЮ

Є своєрідні закутки на Червоноградщині. Є милі затишні місця, де вечером дзвенять комарі, і на чорну зелень спадає м'який од-світ вечірньої заграви. Повітря насичене несказаною ніжністю Воно переливається, як дорогий аромат, як ніжні руки сільської Монни-Вани, що бережно навпроти сонця веде свою невимовну красу на наліті здоров'ям городи. Є красиві місцевості на Червоноград-щині—є красуні жінки серед пишних садів! Ось вона смуглява з високим чолом і святою усмішкою губ. Вона йде, сміється ні до кого—але вся ласкавість, стриманість і чорний вогонь. Де вона зросла? Розганяють аромат сади; піднебесні тополі і красуні сосни напоїли її з дитинства тугою за красою,—і вона зросла—подібна їм, подібна зараві, подібна дерзання і червневому ранку разом. Легкий серпанок дешевого ситцю не в спроможі закрити живої краси перс і стриманих ліній високого стану. Вільний комірчик дозволяє залітати туди вітеркам, і вони цілують недоторкане тіло. Стежка вузька. Праворуч шелюги. Ліворуч тополі й сосни, і яблуні, і черешні, і самотні постать інваліда-сторожа. А спереду за безліччю зворотів, кутів—спокійне плесо річки в зелених берегах. Надвечір хвилі заснули. Заснули десь із боку очерети. Ніби крізь сон, кумкають жаби. В просвіті між очеретом і кущами ліщини—панорами горбів, що безконечними рядами, один над одним біжать на південь, до Червонограду Між горбами теж просвіти, де вже залягла вечірня тінь, перебігаючи по шахматних картках полів. А навколо—зелень, зелень і зелень... Берег і луки, кущі й пооди-нокі деревця, тропічне гарбузиння і велетні-сонячники, рівні ше-ренги картопель, пополотих чисто і дбайливо; кучерява пшеничка, присадкувата капуста—і картки цілинної зелени—огірочки. З-над річки—біжать огороди під тихий подих вечірньої тиші.

Сонце вже зовсім низько. Жінка поринає в городи. може копати картоплю, може ламати пшеничку, а може їй там побачення. Може припаде хтось на повільну одлогість грудей, що живим мар-муром підходить до шиї вгору й опускається в боки і вниз під сер-

Подорож до Червонограда

панок світлого ситцю.—А може й ні. Піде просто через городи на берег, де за корчами піскуватий пляж, де задумлива хвиля й вечірня самотність. Тоді в кущах щось забіліє, тихо плесне водою, і плигнуть далеко від берега злякані жаби. Жінка купається.

На сади приходьте дивитися вечором при місяці, коли він стоїть ще на небосхилі й навколо ні темно, ні видно. В усі кінці ледве посріблені, згаптовані тінями розбігаються алеї: тополеві, соснові, алеї містичних верб і чорних вільх, оббитих темним шатром хмелю. Це колишній маєток. Тут жив дідич. Розуміється, він був культурний; його доньки любили мистецтво. В саду й досі руїни альтанок і концертної залі. Там щепки з п'яніна, а може роялю і забита рурка з водограю. Там де полохливо бігають тіні—травою обросли уламки з красивих статуеток богів кохання, вина й радощів. Мох вогкий і м'який. Тут приємно ступати ногами. Над головою альтанкою розрослись дерева, з боків—чорні кущі. На руїнах силуети людей. Багато сміху: там якісь дівчата. А ще вище над усім цим—над селом, садом і степом—сизий місяць і навколо нього кільканацятєро зорь. Красиве, свіже і здорове життя в цьому закутку. Не видно облупаних халуп і безнадійних очей, стомлених непомірним тягарем. Зелень дерева, біле плече, невідомо кому належне, й вузенька в тіні дорога...

Кінець першої частини